

Juraj Jurjević, »ČOVJEK«, Biblioteka Theosis, Zagreb, 1973.

Prikazao: *Krešimir ČVRLJAK*

»Spalio bih smjesta rukopis ove knjige kad ne bih vjerovao da je moguće kazati o čovjeku nešto što vrijedi ne samo danas već i sutra; ne samo za određene povjesne, socijalne i političke uvjete nego za svakoga, u svim vremenima i prilikama...« (402)

U nizu evropskih publikacija, studija, rasprava, monografija i drugih izdanja posvećenih problematici o čovjeku, prof. Juraj Jurjević je svojom vrijednom knjigom »Čovjek« na izuzetan način obogatio hrvatsku kulturu i literaturu o navedenoj problematici. S »Čovjekom« je hrvatska knjiga dobila veliko prosvjetno i pedagoško djelo.

Övako meritorno i upravo pozvano pisati o čovjeku može samo čovjek visoke etičko-moralne i intelektualne kulture, snažnog razmišljanja, samopromatranja i samoizgradnje, zatim intuicije, uspoređivanja i mašte. Može, nadalje, onaj koji se temeljito »pozabavio vlastitim i tuđim klupkom složenih ljudskih pitanja« (440). Uostalom, na stranici 64. svoje knjige on to i sam kaže: »Samo onda imamo izgleda da nešto kažemo o čovjeku ako posjedujemo solidnu opću kulturu i psihološko znanje.« J. je na stranice svoga »Čovjeka« nenapadno i vješto prenio spoznaje, rezultate i podatke filozofije, psihologije, etnologije, antropologije i drugih znanosti kojima je u središtu zanimanja čovjek.

Budući da je Jurjevićev »Čovjek« djelo koje za sobom ima dugu pripremu, ono zaslužuje i sustavniji prikaz, sustavnije promjeravanje. Ovdje mi dolazi na pamet onaj mali odlomak sa dna 301. stranice.

U svom prikazu Jurjevićeva »Čovjeka« ne idem za tim da prepričam knjigu, nego da vlastite primjedbe i ocjene knjige popratim i potkrijepim navodima iz same knjige. Moje ekscerptiranje dobro će doći onima koji iz bilo kojeg razloga ne mogu pročitati cijelu knjigu.

Među prvim zapažanjima o Jurjevićevu »Čovjeku« nalazimo i to da ćemo u toj knjizi naći mnogo toga što u drugim knjigama sličnog sadržaja i iste problematike nećemo naći. Slažem se, jer je J. svoje djelo zaista upotpunio svojim osobnim doživljajem čovjeka. Pisac nam je želio obrazložiti u kojem on smislu smatra čovjeka svojim doživljajem (13) pa kaže u obliku pitanja: Kada čovjek o svemu tome može nešto pametno kazati? Samo i isključivo onda kada duševno i tjelesno doživi ili ako promatra u neposrednoj blizini druge ljude kako doživljavaju složena pitanja i odnose, pa onda oblikuje misao koja visi uz njegov osobni ili poznati tuđi slučaj (66). J. nas želi uvjeriti da vrela njegovih nadahnuća ne leže po prašnjavim knjižnicama i debelim knjižurinama nego u nama samima (67).

J. piše jezikom i stilom u kojima prvenstveno istupa istina, iskrenost i iskustvo, zatim pouka i odgoj. Pisac je sebe odgojio tako da u svemu oko sebe gleda čovjeka, njegove umotvore i djela, kako on to već kaže: »Cijeli svijet je gusto posijan čovjekom« (45). Takvo osjećanje pisac traži i od nas.

Pisac je, da tako kažem, prekrililo svoju knjigu pravim vlastitim poslovicama, sadržajnim izrekama, snažnim aforizmima (o tome nam izričito govori na stranici 66), zatim dobrim željama i dragocjenim savjetima. I tu ćemo ukloniti mnoge poteškoće, kad pročitamo neke odlomke iz poglavlja »Čovjek i čitanje« (202—206).

Svojim finim i bezbolnim psihološkim skalpelom, J. nas provodi kroz najskrivljenije odaye čovjekova bića: njegove taštine, sebičnosti, ali zato i napretka, odricanja i praštanja. Zaviriti u najintimnije odjele čovjekove duše, slijediti ga u njegovim najbezazlednijim činima, pritažiti mu se kad je on toga najmanje svjestan — životno je zanimanje autora »Čovjeka«.

Možda ćemo se mjestimice osjetiti zamoreni silnim izražajnim gomilanjem (tako nam npr. na stranici 35. želi izraziti svoju misao sa 24 rečenična elementa, na str. 50. sa 21, na 102. str. sa 12, na 328. sa 17, na 422. sa 17, na 454. sa 26 ili 575. sa 18, dok je na stranici 528. čak previdio da je u istom rečeničnom nizu upotrijebio dva ista pridjeva — na početku i na kraju). Želimo li, međutim, biti objektivni i nepristrani, bit će nam to novi dokazni element o piščevoj opsežnoj erudiciji, o njegovu suverenom vladanju s obrađenom tematikom i upravo zavidnom obilju rječitosti.

Svaka nam stranica »Čovjeka« govori o ponesenosti njegova autora idejom usrećivanja čovjeka i čovječanstva. Upravo zbog toga J. je svoga »Čovjeka« nesumnjivo svrstao među one knjige koje jedva ili gotovo nikada ne izgube svoju svježinu, vrijednost, snagu, kojima nikada ne izbljedi moć njihove poruke.

Punopravno se može kazati da su načela etike i morala našli na stranicama Jurjevičeva »Čovjeka« velevrijedno razbistravanje, ponajbolju primjenu i punovrijednu opravdanost.

Stranice »Čovjeka« sasvim bjelodano potvrđuju da je čovjek sigurno polje Jurjevičeva duhovnog rada i jasan cilj njegovih nastojanja (391). Međutim, očigledno je iz nekih redaka da J. strahuje pred zadatkom kojega je sebi postavio. Jasno mu je da »pisati o čovjeku znači pisati o svemu« (55). A pisati i govoriti o tim stvarima nikada nije nesuvremeno. Čitatelj se odjednom ne može oti dojmima da je »Čovjeka« napisao rođeni pjesnik i izvorni filozof čovjeka.

Svakim poglavljem »Čovjeka« glatko se provlače fine psihološke istine koje očito razgolićuju, isprevrću, rastvaraju i bole, ali zato i odgajaju, grade i stvaraju dobre odluke.

Moguće je kod J. već na prvim stranicama uočiti stanovitu izražajnu moć da nam krajnjom jasnoćom obrazloži ono o čemu je možda i manje razmišljao i što mu nije baš mnogo opsjedalo duh.

J. na neki način sažaljeva beznačajne ljude, promatra ih na širem planu i strahuje da ih njihova pogrešna usmjerenost ne zavede i upropasti kao što je učinila kod nekih starih naroda i civilizacija (20). J. nadalje persiflira one beznačajne koji rukuju vjerom, a bezvjerici su: duhom, a materijalisti su; čovjekoljubljem, a sebičnjaci su (534). Bolno je to kad čovjek nestane zajedno sa sustavom kojeg je pronio i za kojega se lomio, a to samo zato jer je bio beživotan i nestabilan kao i njegov sustav. Pristupamo li svemu s odobravanjem, bit ćemo pobornici nebrojenih ideologija (21).

Punosvjesno mogu kazati da je prof. Jurjević na stranicama svoga »Čovjeka« svestrano dodirnuo najfinije ogranke etičkog i estetskog pojedinčeva života.

Mnoga svoja poglavlja J. je započeo isticanjem presudne uloge pojedinca i odnosa pojedinac—društvo. J. traži od svake ideologije i sustava da u ime svoje opstojnosti ne zaobiđu »vrijednost pojedinca kao čovjeka« (21). Pisac je to kasnije još bolje naglasio: »Čovječanstvo je orkestar u kojem svaki pojedinac svira svoju dionicu« (384). Raznostrana izgradnja čovjeka-pojedinca predstavlja središte odgojne poruke »Čovjeka«.

S ovim svojim inzistiranjem J. je jasno potvrdio da želi poći od izvora problema i da će najsigurnije i najuspješnije obaviti posao pođe li od izvora. Zato pisac pred sve programe, ideologije i sustave stavlja čovjeka (24).

U pojmu »podčovjeka« J. gleda čovjeka — sina »pakosti, mržnje, podvale i zlobe« (35). O podčovjeku se ponovno vraća na stranicama 111, 209. i 315. U istom smislu J. se poslužio i sinonimom »pračovjek« (315). Kao o nekom pandanu »podčovjeku« J. govori o »podživotu« kao »dnu i kaljuži života« (ib). Smatram da bi trebalo pozdraviti ove termine kao nove u našoj terminologiji. Isto tako, susrećemo se kod J. i s »podsvijetom« (ib).

Pisac je poetski raspoložen kad nam u svom poglavlju »Životopis čovjeka« (40—54) želi progovoriti o tijelu kao koloniji ili samoupravnoj pokrajini i duši kao

dvokatnici s prizemljem. U svom poglavlju »Klica standarda« (349—355) J. je razvio divne misli o tijelu, kako skupoću tijela redovito prati jeftinoća duha (353). Ne smije nas, međutim, zbuniti Jurjevićeva poruka na stranici 460: Suvremeni čovjek veoma je skup sebi i drugima. A da se kroz život ne bismo kobno zavara- vali u svom vrednovanju, J. nas lijepo upozorava da je »tijelo veoma potrošan materijal, pa tko samo o njemu živi, brzo će ostati gladan i kratkih rukava« (553). Na drugom mjestu pisac rezignirano govori o čovjekovoj sudbini: osuđen je (tj. čovjek) na tijelo, a ovome su godine gotovo odbrojane (573).

J. nam se na osobiti način predstavlja kao prijatelj radnika i rada: makar bio tjeran najsebičnijim porivima, na kraju krajeva rad je ipak velika vrijednost (48) ili, »oprostimo čovjeku jer on je radnik« (51). Međutim, J. je namijenio svoja tri poglavlja kojima je ispjevao hvalospjev radu i radnom čovjeku (280—293). Tako pisac gleda našu sreću u radu (280), kako je cijeli svemir veličanstvena pjesma radu, i da »ljestvica svih vrijednosti treba da počiva na radu koji znači aktivnost čovjeka, a bez ovoga je sve nekorisno i maglovito (287). U svom trećem poglavlju pisac je želio istaknuti ulogu rada u našem značaju: gdje nema žuljeva, znoj i muke, »vodostaj« značaja pada sve niže (291). Rad je svojevrsno raskušno sredstvo. Radiša zida, lijencina ruši (386). Potpuno se slažem sa J. da je rad izvršna kovačnica u kojoj se kali naš značaj (293).

Autor se veseli svemu onome i pozdravlja sve ono što doprinosi izgradnji čovjeka, što veliča i opjevava njegovu osobnost. U jednom svom poglavlju (»Naj- veća vrijednost«) pisac je lijepim riječima formulirao i odredio granice onog Pra- vog i pozitivnog antropocentrizma. Pisac nas je već na jednom mjestu pozvao: »Natrag k čovjeku!« (18). Kao da je htio najaviti svoj program. Autor je u čovjeku pohranio vrijednost i sudbinu svijeta, povijesti i vremena. Hodamo stranputicom, radimo i mjerimo pogrešno i naučavamo u zabludama samo zato jer smo se udaljili od čovjeka i tražimo rješenje izvan njega

Svojim finim jezikom autor nam je progovorio i o pitanju čovjekova stava prema novcu i trošenju. Pisca boli činjenica da je svijet izgubio smisao za glavnice koje se ne krađu i ne propadaju na burzama. Upravo smo skućeni papirnatim pojmovima o novcu (285). Posljedica je porazna: sitni poraz u svojoj kulturi (27).

Svojim univerzalnim vrednovanjem J. me podsjeća na njemačkog filozofa W. Windelbanda. Poput njemačkog filozofa, naš pisac ponajprije želi precizirati apsolutni preduvjet svakog zahvaćanja istine, uvijek s nekim vrijednosnim mjeri- lom u duši (550).

Dobro iskoristiti neka prirodno-životna događanja da bi objasnio ono što nas zbunjuje i smućuje — vruća je želja autora »Čovjeka«. Imamo tipičan primjer na stranici 366.

Pisac znade na trenutak prekinuti svoje izlaganje i želi nam naglasiti izuzet- nost tematike.

J. je majstorskim okom uočio sve zlo našeg čudnog vremena. Ponestalo nam je ideje vodilje, ponestalo nam je vrhovne kulturne vrijednosti, podložni smo nebrojenim podražajima i poticalima (71). Djeca nam reagiraju jedino na maštu, pothvate i senzacije, vještine, rekorde i dosjetke. Postali smo izvanredno nekri- tični, mnoštvo pameti propada jer nije u duhu vremena, mnoštvo ludosti uspijeva, jer jest (74). Na drugom mjestu J. žali što je »mnogo domaće pameti propalo, a mnogo tuđe gluposti uzvišeno« (510). J. se još jednom navratio na našu nedovoljnu samokritičnost: umjetnost je u isto vrijeme biti sudac, svjedok i optuženik, pa još izreći pravednu osudu (97). Veliko je zlo kada ljudi izgube smisao za doživlja- vanje istine kao nečega što uopće nije moguće sakriti i zatajiti (357).

Imamo i pokušaj objašnjenja neplodnosti našeg vremena: stoljetno taloženje gotovine kulturnih snaga do kosti je izmorilo našu kulturu i dovelo je do tako staračkog i nemoćnog izgleda. Kriviti će nas naši potomci za našu kulturnu po- trošnju, ali ne i ulaganje. To je J. na drugom mjestu još ljepše izrazio: »Mi mo- ramo biti prijelazna postaja kulture« (474). Isto tako, ne smijemo zaboraviti da »uložak nadoknađuje potrošak« (488). Kulturno se izivljavamo u bezrazložnom obaranju »starog«. Ponestalo nam je vlastitog stava, osobnog nazora i našeg po- gleda (77)

J. je vrlo dobro uočio još jedno suvremeno zlo za naš kulturni rast: stroj. Pisac u njemu vidi sinonim za civilizaciju, opasnog takmaca, zamjenika čovjeka na svim poljima radinosti (79). Vidi, nadalje, u njemu dijete koje se osililo i osamostalilo.

Naše duhovne (a i tjelesne) oči su odviše pomućene strastima, a da bi propustile da u »predsoblje uđe nagomilano mnoštvo činjenica« (97). Petnaestak stranica naprijed autor se dotiče »raznovrsnih društvenih predrasuda i lažnih vrednota koje naoblaćuju obzorje i pomućuju zdravo rasuđivanje« (111).

Jurjevićeve stranice su prepune odgojnih poticaja i podražaja. Malo kasnije J. će naći pravu riječ za dobrog odgojitelja i dobrog učitelja: on je »klima« za cvijeće i zelenje dobra (381). Pisac nam želi upravo ubrizgati spasonosnu spoznaju da je »naš intelektualni život sličan živi u toplomjeru koja će se dignuti onoliko koliko je podgrijevo« (98).

Istina je da smo u mnogostrukom pogledu animalni, ali je istina i to da ta animalnost, htjela ili ne htjela, mora »ustuknuti pred jakim spoznajama, značajnom voljom i plemenitim osjećajima« (101). Malo dalje, pisac je na drugi način izrazio svoju veliku misao: životinja je zarikala da bi se etička svijest pokazala i probudila (102). Međutim, pisac nas u sasvim drugom smislu preklinje da ne dražimo životinju i đavla u nama... (383). Trebamo uvijek pred očima imati našu pranarav i misliti da je »čovjek velika međunarodna boemska narav, koju samo velika i stalna stega drži u određenim granicama...« (400).

Mjestimice smo upravo zaglušeni piščevim vratolomnim poniranjem u dubine našega Ja, naše psihe i naših nepreglednih intimnih obzorja. Pisac iznosi, analizira, promjerava, a mi se strašimo, ispitujemo se i zabrinjavamo: je li moguće da je sve to tako? J. nam jamči da je to zaista tako, pa odmah zatim obrazlaže, otključava, evidentira i raskrinkava: velikim povjesnim inicijativama, zamašitim odlukama, silnim idealima pisac nalazi izvor i rodilište u nečijoj »ambiciji, u zavisti, utakmici i u želji za rehabilitacijom« (107).

Pisac se znade pojaviti i kao bistroumni humorist pa sažalno kori one koji kao sfinga šute o sebi, o svojoj siromašnoj rodnoj kolibici, bratu dimnjačaru ili čistaču ulica (112). Na početku poglavlja »Dvije inteligencije« pisac je upotpunio svoju misao s kojom želi podsjetiti da je mnogo veleumova i drugih velikana poteklo iz koliba i potleušica, a ne iz palača i vila (269). I inače, J. je pravi majstor u prekoraivanju. On to čini vrlo obazrivo, konstruktivno, na visokoj pedagoškoj razini: kori ljude, kori sredine, stvari i događaje, kori kućevlasnike, uprave časopisa i kazališta, klubova i društava (233). Od svih traži da budu »dovršeni, potpuno sposobni, gotovi i izgrađeni« (224).

Hvalevrijedna je knjiga koju je njezin autor, da tako kažem, nabio odgojnim odlikama. Blagoslovljena je knjiga na čijim stranicama čitatelj može razgovarati s njenim autorom i rješavati mučna pitanja i tajne. A pisac nas preklinje da nam život ne smije postati »ilegalnost«, jer »tajne su tvrdi i neugodni žuljevi koji onemogućavaju naš redoviti hod« (113).

Neobično dojmljivo autor je razgraničio djelokrug pameti i djelokrug srca, njihovu zasebnu psihologiju i zakonitost (127—131). Njihova suradnja nam je neophodna. U protivnom, bez jednog ili drugog nepotpuni smo, krnji i siromašni.

S osamnaestim poglavljem svoga »Čovjeka« J. se u pravom smislu riječi izdigao iznad sebe i iznad nas. On kroz poglavlja traži onoga sretnika koji je zaveo prisilnu upravu nad hladnim razumom i samovlađu trijezne glave nad vrućim kotlom srca i razuzdanim osjećajima (132—139).

Nemam hrabrosti a ni namjere postaviti se u službu kritičara Jurjevićeva »Čovjeka«. Ipak ću se odvažiti upozoriti na piščevu nepreciznu formulaciju jedne svoje misli na stranici 140—141. Pisac naime obrazlaže kriznu situaciju kod čovjeka iz koje mu je jedini spas skok s palube u morsku pučinu da bi se u valovima odmorio i osvježio. Nepreciznost gledam u tome što nam morska pučina i valovi asociraju ideje lutanja, nesnalaženja i utapljanja. Ni u slijedećim dvima rečenicama ne mogu prepoznati jasnog i blistavog stilistu Jurjevića. Mnogo više mi se dopada piščeva formulacija na stranici 175. Premda nije riječ o posve istoj problematici, ipak se u oba slučaja može govoriti o unutrašnjoj preobrazbi, duševnom

ozdravljanju i povratku mira. Uostalom, autor nam je iscrpno progovorio o problematici izražaja (146—152), koji nije samo stvar jezika i pera, nego glave, srca i trenutnih stanja. Pisac katkada uvijek određenu zamisao u maštovito ruho koje je ipak tako providno, prozračno, razgovijetno i značajno. Nije li sve to vjerna slika i zoran primjer svega onoga o čemu nam pisac govori na 292. stranici. Nije li i njegov govorni izražaj bogatiji i skladniji po njegovu izrazito snažnom radnom režimu?!

Jurjevićeve misli i rečenice teku mirno, poput mirne a duboke rijeke koja sa sobom valja golemu masu korisne vode, za razliku od plitkih brzaca koji stvaraju toliko neugodne i zaglušne buke. Ugodno se doima čitatelja kad se pisac pokatkad poigrava svojim mislima. Svaka mu je kao istesana, odmjerena, jasna i poetski zvučna. Jurjevićeve misli su doista u »proljetnom cvatu« dok nam govori o veličini, zamašaju i skrivenim zalihama moćne riječi »ne«. Ta mala riječ je često odraz i mjerilo našeg značaja, oličenje naših ideala i našeg obraza (153—155).

Silno mi se dopada kad se autor služi svojim odgojnim smalicama da bi postigao željeni i nadasve plemeniti učinak (157).

Krivo pojmovanje i vrednovanje slobode navelo je i našeg autora da kaže svoju riječ o toj izuzetnoj oblasti ljudske psihike. Krivo pojmovanje slobode rađa neredom, samovoljom i drugim kobnim posljedicama. To je zato jer se sloboda ne promatra kao zadatak, dužnost, posao i red (178—182).

Za poglavljem o slobodi spontano slijedi poglavlje o samoodgoju. Pisac i ovdje odlazi na izvore problema. Poslušni smo podanici dnevnih, trenutačnih i strančarskih koristi i pogleda, i zato s nama ovlada strast, a ne račun, plan i razum (187).

Površna duhovna djelatnost rađa kruhoborce, a ne produktivne intelektualce. Zato J. zagovara »potrebu opće kulture« (189). Na ovo se nadovezuje poglavlje o »liku obrazovana čovjeka« 194—201). Pisac oštroumno diferencira bitno od nebitnoga, važno od nevažnoga, sporedno od glavnoga. Našem piscu »znanje mora biti kozmos, a ne kaos« (197). Autor završava svoje poglavlje kobnom konstatacijom: »Siti smo civilizacije, a gladni kulture« (201).

Parafrazirajući Jurjevićeve retke možemo kazati da je J. na stranicama svoga »čovjeka« rasuo svoj duh i čeka da se s nama sastane i razgori naše dispozicije koje tinjaju. Proveo nas je kroz raskošno uređene dvorane svoga duha i pokazao nam svoju bogatu riznicu svojih darova i talenata. Dao je iz sebe ono najviše (202—203).

»Lijepi opisi, duhovite usporedbe, zdrava šala i ostalo« (205) — zapravo su odlike pisca »Čovjeka«.

Na str. 207—208. ponovno me podraškala jedna Jurjevićeva izražajna nejasnoća: »Tijelo je nužnost uzroka, a duhovni život borba motiva, računa, ciljeva i vrednota«. Moje slobodnije objašnjenje Jurjevićeve misli je slijedeće: neprecizno razvrstavanje (antagonističkih) psihosomatskih zakonitosti. Nije mnogo jasnija ni Jurjevićeva formulacija na stranici 209: »Naša finoća je velika stavka u proračunu nepristojnih«. Možda se njezino značenje dade objasniti u okviru poglavlja »Juriš loših« (531—535). Isto tako volio bih iz autorovih ustiju čuti objašnjenje formulacije na stranici 219: »Pravac se vuče, trajanje se nastavlja«.

Ako su nam djela motivirana iz čiste ljubavi prema čovjeku, aktivno smo socijalni. U protivnom, ljevica nam vidi desnicu na djelu i postajemo oni »koji zvonom zvone kad pomažu i trubom zovu svjedoke da ih vide« (235).

Moglo se i očekivati da će J. posvetiti jedno poglavlje i fenomenu smrti. On je to i učinio (»Živi i mrtvi«, 239—243). Potrebno je da razmišljamo o toj filozofiji, »kako ne bismo bili mrtvi još dok smo živi« (239). Smrt nas izjednačava. »Kršni list ne znači ništa: ljepota, pamet i snaga također. Zlato gubi sjaj i rđa. Nema kriterija kako se postaje mrtav i u tome leži sva sreća i nesreća živih« (240). Ljudi smo, pa nije ni čudo da nas užasava misao o grobu, »gdje ljudi skinu sve osim kosti koje su jednake vrste« (240). J. bi želio da jedne godine osvane u našem kalendaru »Dan živih« koji bi nam bio mnogo potrebniji negoli »Dan mrtvih« (ib).

Nikada neće nestati raskoraka između teorije i prakse, dok se teorija bude kovala i stvarala u kabinetima, a ne u nazočnosti praktičara i terenaca« (244—249).

Mnogo čovjek izgubi kad mu život oko srca ovije dva prsta sala, a lice učini neosjetljivim. Kada čovjek ne zna za stid i za crvenilo (254). J. nas potiče da nam život mora odmicati u znaku napretka i rasta, baš kao što sve oko nas i na nama raste: brada, kosti i nokti. U protivnom, dani će nam se pretvoriti u pusto vegetiranje, a godine postati pljesnive i prazne. To znači živjeti nezakonitim, štoviše, protuzakonitim životom (258—263).

Kad su u pitanju mladi i stari, vrlo je teško biti arbitar. Međutim, i tu je pisac »Čovjeka« našao prikladnu i umnu riječ da zadovolji oba naraštaja. Tu se radi o zrelome i nezrelome, o nečemu »sasvim redovitom i razumljivom« (265). Kod starih je osjećaj napuštanja snage, a kod mladih nadmetanje. No, pisac ne želi nabrajati odlike i mane jednih i drugih, nego radije pušta govoriti činjenice kod jednih i drugih.

Dok čitamo poneke odlomke »Čovjeka« učini nam se da smo se načas prenijeli na stranice Dostojevskog, Tolstoja ili kojeg drugog učitelja o čovjeku, životu ili sreći. Odmah sam se prenio na neke stranice »Zločina i kazne«, čitajući u poglavlju »Je li čovjek sam sebi dovoljan?«: »Čovjek se jednostavno ne može odreći svoje vlastite logike...« (439).

Na više mjesta sam se uvjerio da je piscu »Čovjeka« posebno zazorno tzv. »hohštaplerstvo« (229, 349, 582), kad čovjek pod sedam ključeva skriva svoje jade, neuspjehe i jeremijade, a iznosi vani »pomade i kolonjske vode«, dok »pilule i bočice s medicinom trpamo u ladicu« (300). Sve je to »lažan znak lažne kulture« (350). Na drugom mjestu nazvat će ih laktašima, koritašima, puzavcima, karijeristima i klikašima (461, 481).

»Poglavljem »Moraliziranje« (304—307) provlače se najfinije psihološke raščlambe i analize morala, moraliste i moraliziranja.

J. je u izvjesnoj mjeri poetizirao svoje poglavlje »Želje blago dijele« (318—323). Mjestimice posve izjednačava pojam želje i htijenja sa pojmom ostvarenja, postizanja ili uloženog truda (320). Očito je da je J. na strani one poznate maksime: čovjek je ono što želi biti. Međutim, ne smijemo baš tako ekskluzivistički shvatiti tu maksimu da ne bi na kraju sve skupa nalikovalo onoj fantastičnoj fabuli »Stoliću, prostri se«. Malo zatim J. će kazati da su naše želje »udice i mreže koje hvataju ono što hoćemo i kanali kroz koje dolaze k nama predmeti i vrednote« (322). Veoma mi se dopada Jurjevičev izraz »željezna kičma« (320) koji mi se u pravom smislu riječi čini mnogo izrazitijim negoli malo dalje upotrijebljeni izraz »vruća želja« (ib). Neadekvatno je npr. nazvati pijančevu sklonost njegovom »vrućom željom«, premda u njemu doista ključa želja za pićem. Ne bih želio da me g. pisac, a ni čitatelji, shvate kao sitničavca i zajedljivog cjepidlaku ili pak da tjeram nekakve hvatalice. Isto tako izgleda da je J. na trenutak eliminirao snagu i vrlinu odricanja i zaboravio na velike postavke iz divnog poglavlja »Ne« (153—155).

Načelno se ne slažem s piščevom formulacijom na strani 325: »Tko nosi nešto veliko u sebi, sličan je čovjeku na vrhu višekatnice ili katedrale, odakle mu i ljudi i stvari izgledaju sitni (J. ponavlja sličnu misao i na stranici 417). Ponajprije, formulacija me se doima sfingovito i nedorečeno. Ja joj ovako pristupam: zašto bi to »nešto veliko« bilo leća koja nam umanjiva stvarnost? Zar sveci nisu upravo sebe smatrali za najbezvrednije ljude, a ostale ljude poštivali kao plemenitu i nedužnu braću, a onoga crva ispod kamena kao divnog stvara Božjeg? Ne pjeva li i Bogom nadahnuti psalmist: »Velika su djela Gospodnja«. Konačno, poštivam Jurjevičeve primjedbe na kraju poglavlja, samo bih preporučio i njemu i sebi i svakome drugome što manje poezije i što kraće izlete na tlu teologije i filozofije.

Nadalje, upozorio bih na sadržajnu bliskost dvaju poglavlja »Čovjeka«: »To je život« (312—317) i »Manje i više vrijedno« (330—336). Očito je da se pisac u biti ponavlja. Preočito je da je J. u oba poglavlja htio raskrinkati relativiranje istine kao »izvrsne izmišljotine i divne ispričnice nevrijednosti« (336). Ali, ne zaboravimo i to da je sve to išlo u prilog opsega »Čovjeka«... Odmah sam uočio sadržajnu bliskost poglavlja »Lice i naličje života« (299—303) i »Klica standarda« (349—355). I inače, uočio sam da je mnogo takvih razlomljenih poglavlja.

Izgleđaju mi nepotrebne neke Jurjevićeve psihološke impostacije s kojima je htio objasniti izvjesne životne činjenice i situacije. Tako npr. J. kaže na stranici 344: »Onaj tko ima najmanji mjesečni prihod teško da je u stanju da drugome pronade takvo radno mjesto da bi mogao zaraditi dvostruko, jer kad bi to mogao, najprije bi to sebi učinio.« Zar jednako nije i sa čovjekom s najvećim primanjima? Život naime sa sobom nosi takve situacije i činjenice s kojima se moramo pomiriti i preko njih prešutno preći, jer su one same po sebi razumljive. Slične misli zaokupile su J. i u poglavlju »Sebični radnici« (471—474).

Poglavlje »Puno za malo« (361—365) prepuno je poticaja, osnaživanja i ohrabivanja, na što smo kod J. već navikli

J. je vrlo dobro uočio slabe strane bontona i na neki način demantirao njegovu društveno-kulturnu ulogu. On zamišlja bonton na sasvim drugim socijalno-etičkim zasadama koje ne uvećavaju udaljenost između velikih i malih (374). Malo kasnije pisac se ponovno navratio na istu misao: nema viših i nižih, školovanih i neškolovanih, poznatih i nepoznatih, velikih i malih. Svi bez razlike imaju jednaku mogućnost da u punoj mjeri izlive sebe, tj. da okuže ili ozdrave zrak (384). J. je »za izjednačenje s onim manjim i nižim od sebe« (456). Razlika između onog pisanog (»propisanog«) Bontona i ovoga Jurjevićeva u tome je što se prvi uči napamet, a drugi »stječe osobnim rastom i cjelokupnom unutrašnjom vrijednošću« (ib). J. je za nepisani Bonton (376). Na kraju je pisac nabrojio deset podvrsta oficijelnog društvenog Bontona (377).

Ako i mogu tu i tamo što god predbaciti Jurjeviću, nemoguće mi je osporiti njegova maksimalna znanstvena, književna, umjetnička, društvena i socijalna nastojanja, pregaranja i brige za čovjeka (usp. 392).

Sigurno će biti mnogo onih koji će u nekim Jurjevićevim recima gledati pišćeve snobovske pretenzije i pokušaje neizravnog, vješto prikriivenog, ali ne zato i nezamjetljivog isticanja sebe i svoga Ja (npr. na str. 157, 393, 414. i dr.). Međutim, to su oni kojima ne polazi za rukom uočiti sva ona načelna postavljanja veoma složene problematike na stranicama »Čovjeka«.

J. ima običaj nabaciti poneku lijepu ideju ili istinu na koju se mnogo kasnije navrati, potkrijepi primjerom, dopuni, zatim misaono i sadržajno osnaži.

Jurjeviću se na jednom mjestu, da tako kažem, oteo uzdah kako se isplati baviti čovjekom i njegovim problemima (400).

Među izuzetno vrijednim poglavljima »Čovjeka« svakako je poglavlje u kojemu je J. istaknuo međunarodnost psihologije i njezinih principa (397—403). Psihologija je međunarodna kao i medicina. Psiholog docira ex professo na svim kontinentima, kao što hrvatski liječnik liječi u Francuskoj i u Australiji.

Mišljenja sam da je J. na str. 417. ponovno neprecizan u svojim psihološkim izvodima: gdje nas je tijelo zanjelo i zarobilo, tu ćemo se lako osloboditi...

U svom poglavlju »Hvala za ružno« (413—419), pisac nam je donio najfinije izvide iz psihologije dobrote i zloće.

»Je li čovjek sam sebi dovoljan?« To je jedino poglavlje »Čovjeka« u kojem se njegov pisac htio malo nadviriti nad ponore nadosjetnog, metafizičkog koje se ipak u svakodnevnom životu dodiruje onog fizičkog, opipljivog, evidentnog (433—442). To je također jedno od dužih poglavlja »Čovjeka«.

J. izbjegava da nam prenosi tuđa iskustva i tuđa rješenja. Ostao je naime vjeran prislušivanju vlastitih glasova iz vlastite krvi (454). Ne puni svoje stranice kićenim mislima veleumova riječi, pera, kista i dlijeta, premda se susrećemo sa 25 poznatih svjetskih imena od kojih neka i više puta donosi. J. je naime smatrao korisnim da nadopuni svoje djelo i velikim idealima izvan sebe, koji će mu poslužiti »kao olovo na dnu praznoga broda, za sigurnost i za pouzdani smjer« (441).

Za mene to nije skromnost kada neki priređivači zbirke tuđih aforizama započnu svoj rad sa svojevršnom klauzulom da su se prekasno rodili da bi mogli nešto reći, što već nije rečeno, ali da je opravdano ponavljati rečeno, jer da svi nisu čuli. Ako kod J. i ne možemo govoriti o sigurnoj izvornosti, ne možemo mu poreći formuliranje »starih« načela na jedan zaista suvremen način. Usudio bih se kazati da je izvorno sve ono što iziđe iz pišćeve nutrine.

Jurjevićev čovjek nije isklesan iz kamena, klasičan lik, gonjen snagom i zakonom životnog poriva, nego naš znanac, prijatelj, ukućanin ili rođak. Kao i A. Carrel, i J. se upoznao sa siromahom i s bogatašem, sa zdravim i bolesnim, s učenjakom i s analfabetom, sa slaboumnikom, luđakom, lukavcem, zločincem, itd. Poznaje farmere, proletere, činovnike, trgovce, bankare, političare, državnike, vojnike, profesore, učitelje, svećenike, seljake, građane i aristokrate (A. Carrel, *L'Homme et inconnu*, Paris, 1935, str. 9—10).

Moguće je kod J. govoriti o svojevrsnom »panspiritualizmu«. Sve je u životu presvodio i prekrililo duhom koji »spasava sve« (556). U prilog svojoj tvrdnji J. se upire o nepobitnu činjenicu da bi »bez misli o duhu vrijedili samo mladi, zdravi, lijepi, jaki, sposobni i bogati, dok bi stari, bolesni, ružni, slabi i nenadareni bili odbačeni kao nekorisni i nepoželjni« (556).

Sa svojih ravnih stotinu poglavlja prof. Jurjević je pokazao da se uspio vinuti iznad fiziologije čovjekova bitka, ne želeći biti ontolog ili filozof čovjekova bića nego kirurg čovjekove bitnosti i osobe. Naime, autor »Čovjeka« nije filozof u pravom smislu te riječi, premda mi tu riječ susrećemo na stranicama »Čovjeka« na stotine puta. Pisac je još manje teolog kako bi želio jedan njegov čitatelj iz Zadra. Taj čitatelj mi je jednom zgodom, u kraćem razgovoru i osvrtnu na Jurjevićevo djelo kazao da je autor »Čovjeka« prešutio zagrobnu dimenziju čovjeka, pa da zato Jurjeviću nedostaje osnovna komponenta kršćanskog pisca. Ne slažem se s tim pristupom Jurjeviću i njegovom djelu jednostavno zato jer je njegova knjiga u potpunosti postavljena na evanđeoske temelje. J. je isključivo psiholog, ali ne knjiški nego psiholog koji je ponesen i »zauzet prisutnim i toplim čovjekom od krvi i mesa...« (438). Budući da je fenomen čovjeka uvijen u nebrojene poteškoće, ne smijemo se čuditi bludnjama u rješavanju čovjekova problema.

Zaista je potrebno poručiti piscu »Čovjeka« da nas ne zaboravi, da nam još nešto ovako lijepo napiše i daruje nas sličnim bisernim štivom. Kroz njegove retke čitamo i njegovu plemenitu i nadasve socijalnu namjeru da doprinese svoj obol u radu čovječanstva za bolji svijet. To je on izrekao na samom početku svoje velike knjige: »Čovjek je moje nadahnuće... čovjek je moj doživljaj« (13). Zato je J. »planski i sustavno« (273) pregnuo da, gdje je to samo potrebno, izmijeni javno mnijenje, da liječi ljude od svih predrasuda.

Prije nego sam prevrnuo zadnju stranicu »Čovjeka« nametnula mi se jedna misao: zašto se ne bi vani po svijetu našao netko tko bi preveo »Čovjeka« na koji strani jezik, da svijet vidi da imamo i mi Hrvati svoj bestseler, da imamo i mi Jurjevića kao što Francuzi imaju A. Carrela, P. L. du Noüy, Talijani R. Guardinija, Nijemci Moellera, itd.

Napominjem da je prof. Jurjević na omotu svoje knjige dao otisnuti istu umjetninu koju je otisnuo i P. L. du Noüy na svojoj knjizi »L'Homme et sa destinée«. To je »Stvaranje čovjeka« od Michelangela, detalj.